

BEVEZETÉS

A PAPAINE KONFORMÁCIÓSTABILITÁSA, STABILIZÁLÁSA ÉS ALKALMAZÁSA SZERVES OLDÓSZERES KÖZEGBEN

Ph.D. Tézisek

Szabó András

Témavezető: Lehoczkiné Dr. Simon Mária

Szegedi Tudományegyetem

Biokémiai és Molekuláris Biológiai Tanszék

Szeged

2009

Napjainkban az enzimek felhasználási köre egyre bővül az ipar számos területén, a nem hagyományos közegű szerves kémiai szintéziseknél (gyógyszerek, detergensek, aroma- és ízfokozó anyagok, optikai izomerek, stb. előállítására), a klinikai laboratóriumi diagnosztikában és az élelmiszer analitikában. Az enzimek alkalmazásának előnyei a nagyfokú specificitás (molekula, régió, sztereo, reakció), az enyhe reakció körülmények (pH, nyomás, hőmérséklet), az, hogy nem toxikusak; biodegradábilis mind a termék, mind az enzim, így környezetszennyezéssel nem kell számolni. A szerves oldószeres közegben történő alkalmazás további előnyökkel jár: szemben a kémiai szintézisekkel itt nem kell melléktermékekkel számolni, nincs szükség védőcsoportokra, illetve azok eltávolítására. Nőhet a szubsztrát vagy a termék oldékonysága, fokozódhat az enzim hőstabilitása, szabályozható a régió- és enantioszelektivitása, és a katalizált reakció egyensúlya is változhat. Szerves oldószeres közegben hidroláz enzimekkel szintéziseket lehet megvalósítani. Ennek ellenére az eddig ismert mintegy ötezer enzimből mindössze száz körüli az iparban és a mindennapi gyakorlatban felhasználtak száma, mivel az alkalmazás körülményei általában nem kedveznek az enzimek katalitikus aktivitásának és stabilitásának.

A szerves oldószerek többféleképpen csökkenthetik az enzimek aktivitását és stabilitását. Vizes oldatban a fehérjéket hidrátburok veszi körül, szerves oldószer jelenlétében azonban az oldószer-molekulák helyettesíthetik a vízmolekulákat a hidrátburokban és a fehérje szerkezetében. A szervesoldószer-molekulák bejutva az enzim szerkezetébe, megbonthatják a szerkezetet stabilizáló másodlagos kötések, helyettesíthetik a szerkezeti vízmolekulákat, az enzim aktív centrumához is kapcsolódhatnak, lokális

konformációváltozást idézhetnek elő, és ezáltal inaktíválhatják az enzimet. Az enzimek stabilitása, stabilizálása jelenti az egyik legbonyolultabb problémát a fehérjekémiában, mivel azt sok tényező befolyásolhatja. Szerves oldószeres közegben a stabilitás növelhető a biokatalizátor rögzítésével (Akrilex, Sorsilen, stb. hordozók), adalékanyagok segítségével (ionok, polihidroxi-molekulák), kémiai és genetikai módosítással.

Szerves oldószeres közegben hidroláz enzimekkel számos kémiai reakciót (peptid-, észterszintézist, átészteresítést, izomerizációt, aminolízist, stb.) lehet megvalósítani. Proteázokkal peptidek és aminosav-észterek szintetizálhatók, amelyeket az orvostudomány, a biokémia és szerkezetbiológia számos területén felhasználhatnak.

Kísérleteinkhez a papain cisztein proteázt választottuk, melynek szerves oldószeres közegű katalitikus aktivitása, stabilitása és szerkezete korábbról nem volt ismert, annak ellenére, hogy az enzimet széles szubsztrát-specifitásának köszönhetően gyakran használják szerves kémiai szintézisben.

CÉLKITŰZÉS

Munkánk során célul tűztük ki, hogy megvizsgáljuk számos, szerves kémiai szintézisben gyakran használt, eltérő kémiai sajátságokkal rendelkező, vízzel elegyedő és nem elegyedő szerves oldószer hatását a papain katalitikus aktivitására és stabilitására.

Választ kerestünk arra a kérdésre is, hogy a szerves oldószeres jelenléte idéz-e elő változásokat az enzim másod- és harmadlagos szerkezetében.

Általában a nem hagyományos közeg, szerves oldószeres jelenléte aktivitáscsökkenést eredményez, ezért feladatul tűztük ki a papain

inaktíválódásának kivédését szénhidrátokkal (D-ribóz, D-fruktóz, D-glükóz, D-szacharóz, D-raffinóz).

Kísérleteink célját képezte annak vizsgálata is, hogy a szénhidrátok jelenléte okoz-e szerkezetváltozást a papainban, és hogy kialakulhat-e kovalens kötés a szénhidrát- és a fehérjemolekulák között.

Feladatul tűztük ki a papain szerves oldószeres közegű aktivitásának növelését az enzim primer aminocsoportjainak kémiai módosításával, szerves savanhidridekkel (citrakonsav-, borostyánkősav-, maleinsav-, ecetsav-, propionsav-anhidrid).

Célunk volt annak felderítése is, hogy a kémiai módosítások során milyen mértékű az aminocsoportok módosulása, és történnek-e változások a papain katalitikus aktivitásában, hatékonyságában, kinetikai paramétereiben (K_M , V_{max}) és szerkezetében.

Arra is választ kerestünk, hogy a módosított enzimformák szintézisben hatékonyabbak-e a nem módosított papainnál, amelyhez modellreakcióként az *N*-acetyl-L-tirozil-etilészter szintézist választottuk.

MÓDSZEREK

Aktivitésmérések

Az aktivitásmérésekhez szubsztrátként kazein fehérjét és fluorogén Z-Arg-7-amido-4-metil-kumarint használtunk. A méréseket 25 °C-on végeztük.

Stabilitásvizsgálat

A papain stabilitását 0–90 tf% közötti szervesoldószer-koncentrációnál vizsgáltuk. A megfelelő koncentrációjú víz/szerves oldószer elegyhez enzimoldatot adtunk, melyet ezt követően szobahőmérsékleten 0–120 percig

EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

inkubáltunk, majd meghatározott időközönként megmértük az inkubálási elegyek aktivitását.

A papain kémiai módosítása

A kémiai módosításokat ecetsav-, propionsav-, borostyánkősav-, citrakonsav-, maleinsav-anhidriddel végeztük 0,1 M foszfát pufferben (pH 8,0).

Szabad aminocsoportszám meghatározása

A papain szabad aminocsoport-tartalmát szénhidrátok jelenlétében és az anhidrides módosításokat követően 2,4,6-trinitrobenzolszulfonsav segítségével határoztuk meg. A keletkező fehérje-trinitrofenil-származék spektrofotometriásan 420 nm-en detektálható.

Natív poliakrilamid gélelektroforézis

A natív és a módosított enzimformák homogenitását natív poliakrilamid gélelektroforézissel vizsgáltuk. Az elektroforézist 12%-os poliakrilamid elválasztógélben végeztük, mely fölé 4%-os koncentrálogélt polimerizáltunk.

N-acetil-L-tirozil-etilészter szintézise

A módosított enzimformák hatékonyságát *N*-acetil-L-tirozil-etilészter szintézisében hasonlítottuk össze etanolos közegben, a víztartalom 4 tf% volt.

Belső fluoreszcencia mérése

Az inkubálási elegyeket a stabilitásmérések alapján állítottuk össze. A fluoreszcencia emissziós spektrumokat 0–90 tf% oldószer koncentráció között vettük fel 30–120 perces 25 °C-os inkubálást követően. A papain belső (triptofán-) fluoreszcenciájának vizsgálatakor 295 nm-es gerjesztési hullámhossznál detektáltuk az emissziós spektrumokat.

Cirkuláris dikroizmus mérése

A méréseket a távoli-UV-tartományban 190–250 nm között, valamint a közeli-UV-tartományban 250–300 nm között végeztük. Az inkubálási elegyet a stabilitásméréseknek megfelelően állítottuk össze.

1. Kísérleteink során kimutattuk, hogy a vízzel elegyedő szerves oldószerek többsége [etanol, metanol, acetone, acetonitril (ACN)] nem csökkenti jelentősen a papain aktivitását, az apolárosabb tetrahidrofurán (THF) viszont már kis koncentrációban drasztikus aktivitásvesztést okoz. Eredményeink azt is mutatták, hogy a vízzel nem elegyedő szerves oldószerek közül az *n*-hexán csak a nagy szervesoldószer-koncentrációknál csökkenti az enzimaktivitást, a toluol és az etilacetát pedig jelentős inaktiválódást eredményez. Igazoltuk, hogy a közeg hidrofóbicitásának csökkenésével az enzimaktivitás egyre inkább megőrződik.

2. A vízzel elegyedő szerves oldószerekben tanulmányoztuk a papain másod- és harmadlagos szerkezetét, melyeket a papain triptofán fluoreszcenciájának vizsgálatával, valamint közeli- és távoli-UV-CD-spektroszkópiai mérésekkel követtünk. Kimutattuk, hogy etanol és ACN hatására az enzim helikális szerkezeti elemeinek mennyisége nőtt, ugyanakkor nagymértékű konformációváltozást ezek a szerves oldószerek nem okoztak. Jelentősebb szerkezetváltozást a THF eredményezett, ami végül a harmadlagos szerkezet teljes felbomlásához vezetett.

3. A vízzel elegyedő THF inaktiváló hatását szénhidrátok segítségével sikerült csökkentenünk. Eredményeink azt mutatták, hogy a szénhidrátok lúgos kémhatáson fejtik ki stabilizáló hatásukat, mely maximális stabilizálási szénhidrát-koncentrációknál a következő sorrendben alakult: D-ribóz > D-fruktóz > D-glükóz > D-szacharóz > D-raffinóz. Kimutattuk, hogy

a szacharidok stabilizáló hatása a kis koncentrációknál jól korrelál hidroxilcsoport-számukkal.

4. A fluoreszcencia és a közeli-UV-CD spektrális változások azt mutatták, hogy a szénhidrátok stabilizálni képesek az enzim harmadlagos szerkezetét, melyben lokális és specifikus változások történnek. A CD sávokban tapasztalt változásokért redukáló cukrok jelenlétében a papain primer aminocsoportjai, és a szénhidrát-molekulák között kialakuló Schiff-bázisok tehetők felelőssé.
5. Kémiai módosításokkal is növeltük a papain aktivitását és stabilitását. Kimutattuk, hogy az acilálások során a papain primer aminocsoportjainak többsége módosul. A monokarbonsav-anhidrides módosítások (ecetsav és propionsav) csökkentették a papain pozitivitását, a dikarbonsav-anhidrides módosítások (citrakonsav, maleinsav, borostyánkősav) pedig negatív töltéseket vittek be az enzim szerkezetébe. A kémiailag módosított papain elektroforetikus mintázata minden esetben 2–3 enzimforma egyidejű jelenlétét mutatta.
6. Kísérleti eredményeink arra is rámutattak, hogy a kémiai módosítások stabilizáló hatása nagymértékben függ az oldószer karakterétől. Kimutattuk, hogy a módosított enzimformák a vizes közeg mellett etanolos közegben is jelentősen aktívabbak a kontroll enzimnél. Igazoltuk azt is, hogy a kémiai módosításokkal együtt jár a papain katalitikus hatékonyságának növekedése.
7. A triptofánfluoreszcencia-paraméterek arra utaltak, hogy etanol hatására a módosított papain szerkezetében valamelyest kisebb változás történik, mint a kontroll enzimében. Közeli-UV-CD-mérésekkel kimutattuk azt is, hogy az

enzim konformációjában nem okozott jelentős változást az anhidrides módosítás sem vizes, sem etanolos közegben.

8. Meghatároztuk a módosított enzimformák szintetikus aktivitását is etanolos közegben, szubsztrátként *N*-acetyl-L-Tyr-t használtunk. Kimutattuk, hogy a módosítások minden esetben szignifikánsan növelik az észterszintézis konverzióját. A monokarbonsav-anhidriddel módosított papain jóval hatékonyabbnak bizonyult a dikarbonsav-anhidriddel módosítottnál. Megállapítottuk, hogy a papain pozitív töltéseinek semlegesítése egy hatékonyabb enzimformát eredményezett a pozitív töltések negatívra cserélésénél.

Kísérleteink során kimutattuk, hogy a papain stabilitása függ az oldószer tulajdonságaitól. Eredményeink azt is igazolták, hogy szerves oldószer hatására a papain másod- és harmadlagos szerkezetében jelentős változások történhetnek. A papain szerves oldószerek okozta inaktiválódását szénhidrátok alkalmazásával és anhidrides kémiai módosításokkal sikerült csökkenteni. A szénhidrátok közül a ribóz, az anhidridek közül a monokarbonsav-anhidridek voltak igazán alkalmasak az enzim stabilitásának növelésére. Kimutattuk, hogy a szénhidrátok stabilizálni képesek az enzim harmadlagos szerkezetét; a szerves savanhidrides kémiai módosítások viszont nem okoznak jelentős szerkezetváltozást, a papain aktivitás- és stabilitásnövekedése inkább töltésállapotbeli változással magyarázható.

PUBLIKÁCIÓK

a) A dolgozat alapjául szolgáló közlemények:

1. **Szabó A.**, Kotormán M., Laczkó I., Simon L.M. (2006) Spectroscopic studies of stability of papain in aqueous organic solvents, *J. Mol. Catal. B: Enzym.*, 41, 43–48 (IF: 2,149)
2. **Szabó A.**, Kotormán M., Laczkó I., Simon L.M. (2009) Influence of carbohydrates on the stability of papain in aqueous tetrahydrofuran mixture, *J. Chem. Tech. Biotechnol.*, 84, 133–138 (IF: 1,426)
3. **Szabó A.**, Kotormán M., Laczkó I., Simon L.M. (2009) Improved stability and catalytic activity of chemically modified papain in aqueous organic solvents, *Process Biochem.*, 44, 199–204 (IF: 2,336)

b) A dolgozathoz kapcsolódó konferencia kiadványok:

1. **Szabó A.**, Kotormán M., Laczkó I., Nemcsók J., Simon L.M. (2005) 30th FEBS Congress and 9th IUBMB Conference, The FEBS Journal, 272, Supplement 1, Abstr. G2-117P, Budapest, Magyarország
2. **Szabó A.**, Kotormán M., Simon L.M. (2007) 7th International Conference on Protein Stabilization, Abstr. 41, Exeter, Egyesült Királyság
3. **Szabó A.**, Kotormán M., Laczkó I., Simon L.M. (2008) MBKE 2008. évi vándorgyűlése, Abstr. P-62, Szeged, Magyarország

c) Egyéb közlemények:

1. Kotormán M., Laczkó I., **Szabó A.**, Simon L.M. (2003) Effects of Ca²⁺ on catalytic activity and conformation of trypsin and α -chymotrypsin in aqueous ethanol, *Biochem. Biophys. Res. Commun.*, 304, 18–21 (IF: 2,836)
2. Simon L.M., Kotormán M., **Szabó A.**, Garab G., Laczkó I. (2004) Effects of polyethylene glycol on stability of α -chymotrypsin in aqueous ethanol solvent, *Biochem. Biophys. Res. Commun.*, 317, 610–613 (IF: 2,904)
3. Simon L.M., Kotormán M., **Szabó A.**, Nemcsók J., Laczkó I. (2007) The effects of organic solvent/water mixtures on the structure and catalytic activity of porcine pepsin, *Process Biochem.*, 42, 909–912 (IF: 2,336)

d) Egyéb konferencia kiadványok:

1. Simon L.M., Kotormán M., **Szabó A.**, Laczkó I. (2004) 6th International Conference on Protein Stabilization, Abstr. 54, Pozsony, Szlovákia
2. Kotormán M., Terbe Z., **Szabó A.**, Garab G., Simon L.M. (2005) 30th FEBS Congress and 9th IUBMB Conference, The FEBS Journal, 272, Supplement 1, Abstr. G2-111P, Budapest, Magyarország